

μοῦ ὑπεδείκνυε τὸ σχετικὸν βιβλίον, διὰ νὰ φωτισθῶ. Ἐὰν ὅμως πρόκειται περὶ προφορικῶν μαθημάτων, ἡ ἡλικία μου δὲν εἶναι πλέον κατάλληλος δι' ἀκροάσεις. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται περὶ πράγματος ἐνδιαφέροντος τὴν ἑλληνικὴν λαογραφίαν, θὰ ἤμην εὐτυχής, ἐὰν ἡ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο εἰδικῶς τὸ ζήτημα· ἡ Λαογραφία εὐχαρίστως θὰ ἐδέχετο νὰ δημοσιεύσῃ τὴν πραγματείαν.

Ἐν τέλει ἡ συγγραφεὺς, ὡς λέγει, ἔχει ὑπερτριάνοντα εὐμενεῖς καὶ ἀπροκαταλήπτους ὑπὲρ αὐτῆς κρίσεις, ἔχει δὲ λάβει καὶ βραβεῖον παρὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν. Δὲν ἔχω παρὰ νὰ τῆς ἐκφράσω τὰ συγχαρητήριά μου. Ἄς ἐπαναπαυθῆ ἔπ' αὐτῶν καὶ ἄς μὴ συγχύζεται μὲ δύο ἀδιορθώτους, δυσμαθεῖς καὶ κακοτρόπους κριτάς, τὸν Maas καὶ ἐμέ, καὶ ἴσως καὶ μερικὸν ἄλλον, οἱ ὅποιοι δυσκολεύονται νὰ εἰσδύσουν ὑπὸ τὰς γραμμὰς διὰ νὰ ἀνιχνεύσουν τὸ ἀληθὲς νόημα τῶν γραφομένων ὑπὸ τῆς συγγραφῆς, ἔχουν δὲ καὶ ἐκ χαρακτῆρος τὴν κακὴν ἰδιοτροπίαν νὰ λέγουν τὰ σῦκα σῦκα καὶ τὴν σκάφην σκάφην.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δ' καὶ Ε' τόμου τοῦ ἀρχείου Πόντου) ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον «Ἐστία» 1936 εἰς 8^{ον} μέγα, σ. 1-904 μετὰ χαρτῶν, εἰκόνων καὶ πανομοιούτων χειρογράφων καὶ ἐγγράφων διοικητικῶν.

Εἶναι εὐτύχημα ὄντως ὅτι ἀπὸ τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος ἤρξαντο νὰ ἐκδίδονται τοπικὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, τῶν τε ἐλευθέρων καὶ τῶν ὑπὸ ξένον κράτος διατελουσῶν. Οὕτως ἐκδίδονται ἀπὸ τοῦ 1926 τὰ Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, ἀπὸ τοῦ 1929 τὰ Θρακικά, ἀπὸ τοῦ 1930 τὰ Θεσσαλικά, ἀπὸ τοῦ 1930 τὰ Ποντικά, μεγίστην συμβολὴν παρασχόντα εἰς τὴν γνῶσιν τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας τῶν χωρῶν τούτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδραζόμενος ὁ μέλλων νὰ συγγράψῃ τὴν Πανελληνίον ἱστορίαν θὰ γράψῃ μετ' ἀκριβείας, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἀληθὴς ἱστορία.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ τοῦ 1913 ἀρχιερατεύων τῆς αὐτοκρατορικῆς ταύτης πόλεως μέχρι τῆς ἐθνικῆς δυσπραγίας, τῆς προελθούσης ἐκ τῆς εἰς τὴν ὑπερπόντιον εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἐκστρατείας ἐμπλοκῆς τοῦ 1922, ἦτοι ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην, ἀνὴρ μελετηθὸς καὶ ἔχων ὅλα τὰ στοιχεῖα πρὸς ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῆς πόλεως οὐ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτικῆς, προέβη εἰς τὴν συγγραφὴν μετὰ πλήρους τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐξετέλεσεν ἔργον οὐχὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἀλλ' εἰς αἰ

μέλλον νὰ ἔχη τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν, ὡς ἡ ἀνάλυσις αὐτοῦ καταδειξοίη τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Ἐπειτηρίδος τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν».

Τὸ σύγραμμα τοῦ σεβασμιωτάτου εἶναι τὸ πρῶτον εἰδικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος ἀσχοληθέν, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ ἀποδεικνύει (σ. 3-7). Ἐν ταῖς σ. 8-26 καὶ 797-807 ἀναγράφει τὴν πλουσίαν ἑλληνικὴν τε καὶ διεθνή βιβλιογραφίαν, ἀπὸ δὲ τῶν σ. 27-95 ἐπὶ τῇ βάσει τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν ἀτομικῶν του περιηγήσεων πραγματεύεται τὴν γεωγραφικὴν, τοπογραφικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Πόντου καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐπαρχίας Τραπεζοῦντος, ἐν ἣ ἔδρασεν ἐθνικῶς ἐκδίδων καὶ τὸ περιοδικὸν «Κομνηνοὶ» ἐπὶ ἔτος ὀλόκληρον ἐνισταμένου ἔτι τοῦ πογκοσμίου πολέμου. Ἐν ταῖς σ. 96-111 διηγείται τὰ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας, ἐν ἣ οὐ μόνον ὄμαιμοι ἦσαν οἱ κάτοικοι, ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἀρμένιοι, καὶ Πέρσαι καὶ εἴ τινας ἄλλοι, ἴδια ἕκαστος ἔχοντες συμφέροντα πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἀντίθετα, ὧν διὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ πολιτικῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἐξωμάλυνε. Ἐν ταῖς σ. 112-146 ἀναφέρει τὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς σὺν τῷ χρόνῳ ἐξαπλώσεως αὐτῆς διὰ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν Κόλχων καὶ τῶν Τζάνων. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἔδει νὰ ἰδρυθῆ μητρόπολις καὶ ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται τὰ τῆς συστάσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἐξηρημένων ἐπισκοπῶν μέχρι Μεσοποταμίας ἐκτεινομένων, τὴν τάξιν πρωτοκαθεδρίας καὶ τὴν φήμην τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, ἣτις κατέστη βασιλεύουσα πόλις, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου τῷ 1204. Περὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται μνηεῖον ἐν ταῖς σ. 185-372, ἀναγράφων τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῶν λογίων αὐτῆς ἀνδρῶν καὶ τῶν διαπρεψάντων ἁλλοδαπῶν μητροπολιτῶν, τῶν χρονογράφων τῆς αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ πόλει συστάσεως τῆς ἀνωτέρας σχολῆς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἣς ἰδρυτῆς ἐγένετο ὁ Γρηγόριος Χιονιάδης, τοῦ ὁποίου 16 ἐπιστολὰς ἀνεκδότους ἐξέδωκα ἐν Ἐρμουπόλει τῷ 1910 μετὰ τέως ἀνεκδότου Μονωδίας τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ δεσποίνῃ κυρᾷ Θεοδώρα τῇ Μεγάλῃ Κομνηνῇ. Ἐν ταῖς σ. 372-515 ἀναφέρονται οἱ πολλοὶ Βυζαντινοὶ ναοὶ καὶ περιγράφονται λεπτομερῶς μετὰ τῶν σχετικῶν εἰκόνων, ὡς θαυμάσια ἔργα χριστιανικῆς τέχνης, μένοντα ὡς μνημεῖα ἀθάνατα, ἀλλὰ μεταβληθέντα νῦν εἰς τεμένη! Ἐπίσης περιγράφονται αἱ λαμπραὶ Μοναὶ τοῦ Σουμελαῖ, τοῦ Βαζελῶνος καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα, ὧν ἔργα τέχνης περισωθέντα ἐκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας τῷ 1930 καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Σοφίας. Μέχρι τῆς σ. 515 ὁ συγγραφεὺς περιέλαβε τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλευθέρας ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ δὲ τῆς σ. 515-673 διηγεῖται τὸν βίον αὐτῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' τῷ 1461-1923,

τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τοῦ Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῶν ὑποδουλωθέντων Χριστιανῶν καὶ τοὺς διαπρέψαντας μητροπολίτας, τοὺς προστάτας τούτους αὐτῶν, δυνάμει τῶν προνομίων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐν ταῖς σ. 673-782 ὁ σεβασμώτατος ἀνασκοπῶν τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν ζωὴν τῆς ἐκκλησίας περιγράφει τὸ αὐτόνομον πολίτευμα, τὴν διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχιερέων καὶ τὴν κοινοτικὴν ζωὴν, τὰς ὑπὸ τῶν αὐταρχῶν δυναστῶν (Ντερεμπείδων) ἐξισλαμήσεις τῶν Χριστιανῶν τοὺς Κρυπτοχριστιανοὺς (διπίστους), τὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν διαλαμπάντων λογίων Τραπεζουντίων καὶ τελευταῖον τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Νεοτούρκων (11 Ἰουλίου 1908) καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς ἀνακωχῆς (Ἰαννουαρίου 1918) ἀγῶνας τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἰδίως τοὺς ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ τοῦ Χρυσάνθου, τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, τὴν ἐρήμωσιν τὴν ἐπισυμβάσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἐξάλειψιν κατόπιν ὑπερχιλιετηρίδος τῆς πολιᾶς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος. Τέλος δὲ ἐν μοῖρα παραρτήματος περιλαμβάνονται ἐν σ. 785-790 χρονολογικὸς πίναξ μητροπολιτῶν, πίναξ πόλεων, κωμωπόλεων καὶ χωρίων μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ, ναῶν, σχολείων (σ. 791-795) πίναξ τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὡς καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, παρεκκλησιῶν καὶ σχολῶν τῆς ἐπαρχίας (σ. 796) καὶ τέλος ἐκτεταμένος πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 816-898) καὶ διόρθωσιν σφαλμάτων. (σ. 899-904).

Τοιοῦτον ὄν τὸ καθ' ὄλου τέλειον τοῦτο ἔργον τοῦ Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου συνιστῶμεν τοῖς μελετηταῖς τῆς πατρίου ἱστορίας, ἵνα πληθυνθῆ ἡ γνῶσις, κατὰ τὸ Γραφικόν.

Τ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ἅπαντα τὰ εὗρισκόμενα, ἐκδιδόντος Martin Jugie, τόμος VII, ἐν Παρισίοις 1936 σελ. I-VI + 1-515.

Ὁ νέος οὗτος τόμος τῆς καλλίστης ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου πατριάρχου καὶ ἀριστοτελικοῦ φιλοσόφου, περιλαμβάνει μελέτας τοῦ Σχολαρίου, ἀναγομένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, πάσας δ' ἀνεκδότους, τὸ πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενας ἐξ αὐτογράφων κωδίκων τοῦ Σχολαρίου, κυρίως τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης 2223 καὶ 115, ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς ἐπίσης αὐτογράφους κώδικας τῆς Μοδένας 50 καὶ τῶν Παρισίων 1941, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαστῆς ἐπιμελείας, τῆς διακρινούσης τὸν κ. Jugie, ὅστις εἰς τοὺς τελευταίους τόμους τῆς Συλλογῆς, τοὺς περιλαμβάνοντας ἔργα φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ἐπέτυχεν νὰ παρουσιάσῃ τὸ κείμενον ἀπληλαγμένον πολλῶν ἐσφαλμένων γραφῶν, πρᾶγμα ὁμολογουμένως δύσκολον. Ἐν